

EMIL RAȚIU

Insul generic sau omul fără însușiri



Drepturile inspirate de Declarația Drepturilor Omului nu pot include întreaga bogăție și diversitate a vieții omenești. Cum drepturile, de asemenea, nu pot fi despărțite de datoriile omului, inspirate de decalogul biblic sau de alte formulări - destul de asemănătoare - ale altor civilizații.

Nu se poate rezuma viața la drepturile abstracte ale unui ins generic, eliberat de particularismele, diversitățile sale spațiu-temporale, redus la un arhetip de laborator, supus unei enumerări reci de cod juridic. Ar fi ca și cum toată bogăția vieții ar fi rezumată la o înșiruire mecanică, un studiu de piese anatomiche, care evident, nu se pot suprapune vieții reale. De altfel, un drept al omului este acela de-a continua să trăiască în contextul unei civilizații, de multe ori cu rădăcini milenare, pe care geniul aceluiași popor, sufletul lui, a dezvoltat-o. A i-o lua, a i-o schimba, în numele presupuselor valori ale unei alte civilizații, este o negare a drepturilor primordiale ale omului, acela de-a nu fi alienat de patria și cultura sa.

A impune altora propriile valori înseamnă a reduce lumea la acestea și la propria persoană, denotând disprețul pentru civilizația și valorile altora, în convingerea superiorității - de nimic demonstrată - a propriilor valori. Este același conflict, ca și cel provocat de încercările în cursul istoriei noastre, de pildă, de a ni se impune o altă lege, cea musulmană, sau, mai recent, cea comunistă; căci drepturile sunt imaginea unor valori, în lipsa cărora se produce o desumanizare a persoanei, o golire a ei dinăuntru. O libertate totală a individului față de comunitate, poate fi percepută tocmai ca o lipsă de valori a unei societăți, de către o societate organică unde existența și fericirea individului nu vine gândită, programată de către acesta în mod indiferent față de alții, ci în mod solidar.

A impune altora propriile valori, este repetiția gândirii iluministe de acum două secole, când schema filosofică a unui om generic a fost promovată pe un plan politic și social.

Eminenți filosofi ai istoriei ca Simmel sau Spengler, ca și Toynbee, afirmă că nici o valoare și nici un adevăr nu pot supraviețui civilizației cărora aparțin și pe care le exprimă. Așa cum piramidele și civilizația vechiului Egipt, cu concepția sa despre viață și moarte, deși a avut atâtea contacte cu lumea antică, nu i-a supraviețuit. Civilizațiile au propriul lor geniu și propriile valori, drepturile omului trebuind să-și găsească corolarul în dreptul popoarelor. Cei care au acționat în numele unor idei universale, au creat încă din Evul Mediu prigoana contra evreilor, în numele ideii creștinismului universal, au distrus apoi, în numele aceleiași idei, civilizațiile băștinașilor din America centrală, au colonizat Africa și în parte, Asia. În numele aceleiași idei a unei civilizații superioare și universale, s-a justificat distrugerea la sfârșitul secolului XIX a civilizației indienilor nord-americani; i-au urmat, în numele altor pretinse superiorități, holocaustele din secolul XX.

La începuturile epocii moderne, Montesquieu, în faimoasa sa carte „L'esprit des lois”, arată deja că legile sunt diferite, în funcție de trecutul istoric, de geografie, de moravurile popoarelor, punând astfel bazele gândirii europene moderne, întemeiate pe diferență și nu pe impunerea unei gândiri unice și conformiste, de excludere a diversității. Aceasta este baza gândirii liberale și democratice.

În secolul al XX-lea, structuralismul refuză ideea unei evoluții lineare a culturii: orice civilizație este întemeiată pe criterii diferite de ale altora și ideea însăși de societate primitivă este falsă, întrucât presupune, în mod arbitrar, adevărul exclusiv al valorilor proprii ale civilizației occidentale, afirmă Levy-Strauss. Foucault, (filosof structuralist) are o viziune a istoriei de tip discontinuu, în care diferitele structuri epistemice, cum le numește dânsul, generează istorii diferite, cu ritmuri de dezvoltare diferite. Structurile epistemice, care caracterizează și produc fiecare moment istoric, sunt reducibile la structuri formale, abstracte și atemporale, care au în ele însele propriile lor reguli de transformare. Iluminismului, care a creat ideea omului universal, generic și fără rădăcini, i-au răspuns eminenți cugetători ca Max Horkheimer, Theodor Adorno, Erich Fromm, între mulți alții; Max Horkheimer, în „Eclipsa rațiunii. Critica rațiunii instrumentale”, analizând conceptul de raționalitate care stă la baza modernei culturi industriale și căutând defectele care-l viciază în esență, ajunge la concluzia că se tratează de o raționalitate bolnavă, pentru că este născută din dorința de-a domina lumea sau natura. Voința de-a domina a produs formarea unei organizații birocratice și impersonale care a redus omul la simplu instrument, dezumanizându-l, astfel că progresul pe această cale amenință să distrugă omul, puterea sa de critică și de creativitate. Nu mai este rațiunea a stabili ce este bine sau rău, ci Puterea, sistemul, care stabilește ce este bine și ce este rău. Rațiunea a ajuns astfel „ancilla administrationis”, adică o servă a sistemului economico-industrial, concludă Horkheimer. Gândirea critică, gândirea negativă, cum o numește Herbert Marcuse, plecând de la triada dialectică hegeliană, a fost eliminată aproape în întregime de către sistemul economico-industrial de putere, întinzând peste lumea de sub influența sa, vâlul opac al gândirii unice, conformiste, al mediocrității celor care nu mai pot gândi.

Cu termenul de iluminism, Max Horkheimer și Th. Adorno, în „Dialectica iluminismului”, înțeleg curentul de gândire care a caracterizat secolul al XVIII-lea - „l'age de la raison”, „Aufleuchtung” - care, afirmă ei, a făcut din rațiune un instrument pentru a manipula și domina lumea și natura. Rațiunea a fost transformată în rațiune instrumentală iar știința a fost redusă la tehnică. Insul singur, în fața puterii economice, a fost redus la zero, dar, „în statul injust, neputința și manipularea masei crește proporțional cu cantitatea de produse care-i este oferită”.

Celor care au susținut existența unor legi necesare, imuabile, ale procesului istoric, ca odată Marx, inspirat din Hegel, le-a răspuns Karl Popper, în faimoasa sa carte „Mizeria istoricismului”, punând în evidență precaritatea epistemologică a istoricismului, adică a teoriei care a pretins să transforme istoria în știință exactă, în numele unor pretinse legi obiective care ar determina istoria.

Societatea tehnologică contemporană, afirmă Theodor Adorno, a creat printre principalele sale instrumente, un aparat formidabil: industria culturală, prin care Puterea impune insului valori și modele de comportament, creează necesități -false și stabilește un limbaj comun. Aceste valori, necesități, comportamente și limbaje sunt în mod esențial, uniforme și sterile. Dacă, de fapt, uniformitatea permite să se ajungă la toți, sterilitatea ideilor împiedică emanciparea indivizilor, frânează creativitatea, obișnuind la o atitudine de recepție pasivă. „Industria culturală, în mod perfid, a realizat omul ca ins generic: el însuși, ca individ, e absolut înlocuibil, este o cantitate neglijabilă”, conchide tragic Adorno, despre ideea de progres a societății noastre contemporane.

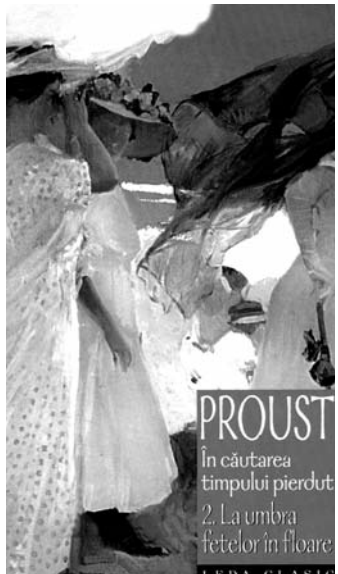
Adică insul generic ce se vrea exportabil, universal.

36

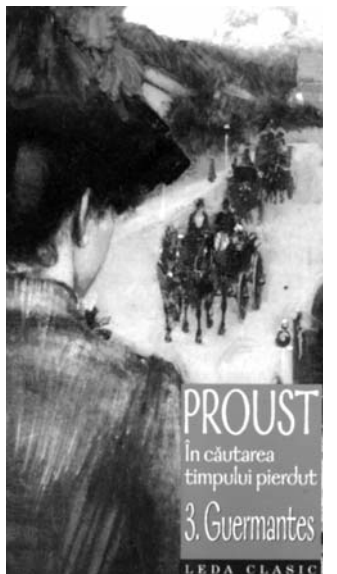
CONTEMPORANUL. IDEEA EUROPEANĂ



PROUST
În căutarea timpului pierdut
1. Swann
Traducere de Radu Cioculescu
Prefață de Cornel Mihai Ionescu
LEDA CLASIC



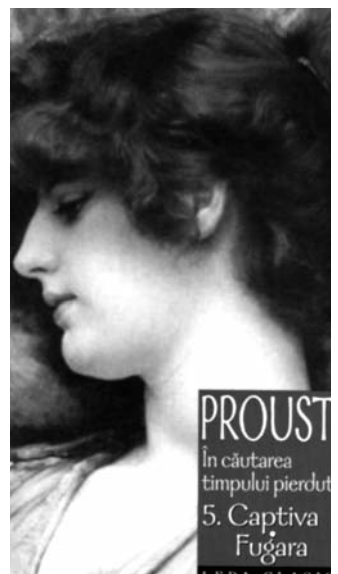
PROUST
În căutarea timpului pierdut
2. La umbra fetelor în floare
Traducere de Radu Cioculescu
LEDA CLASIC



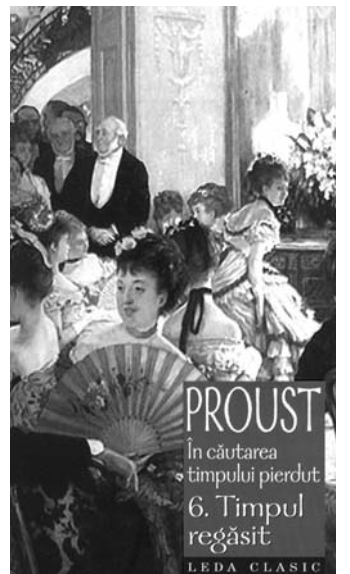
PROUST
În căutarea timpului pierdut
3. Guermantes
Traducere de Radu Cioculescu
LEDA CLASIC



PROUST
În căutarea timpului pierdut
4. Sodoma și Gomora
Traducere de Radu Cioculescu
LEDA CLASIC



PROUST
În căutarea timpului pierdut
5. Captiva fugara
Traducere de Eugenia și Radu Cioculescu
LEDA CLASIC



PROUST
În căutarea timpului pierdut
6. Timpul regăsit
Traducere de Eugenia Cioculescu
LEDA CLASIC